

Particularități ale documentelor românești emise în Dobrogea înainte de 1877

TUDOR MATEESCU

Vechimea culturii scrise românești din Dobrogea este foarte greu de stabilit pe baza datelor de care dispunem până în prezent. Ea este strâns legată de existența școilor românești care au funcționat în această provincie și despre care se găsesc informații sigure încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea¹. Din același secol datează și cele mai vechi înscrisuri în limba română, constând în însemnări pe cărți de cult, aflate la mai multe biserici din Dobrogea². Documente propriu-zise, emise de instituții sau adresate acestora, s-au păstrat însă numai după 1800.

Datorită faptului că limba română era cunoscută de toți locuitorii Dobrogei³, servind, ca și în Transilvania, ca mijloc de înțelegere între grupurile etnice conlocuitoare⁴, chiar autoritățile otomane au folosit-o în cancelariile lor, emițând documente în această limbă⁵. Colonelul Fălcoianu, însărcinat să facă un studiu asupra situației Dobrogei la 1878, constata că, în cazaua Hîrșova, „corespondența oficială se face în limba română”⁶. Acest lucru îl făceau însă și alte instituții otomane ale provinciei. În acest sens, este semnificativ faptul că, în corespondența cu autoritățile din Țara Românească, dregătorii otomani din Dobrogea au folosit în primul rînd limba română, pe cînd cei din Bulgaria au utilizat numai limbile turcă și greacă.

Documentele în limba română emise în Dobrogea, provenind fie de la populația românească, fie de la oficialitățile otomane, prezintă o serie de particularități, care merită să fie scoase în evidență. În primul rînd, formularul diferă de cel al documentelor din Țara Românească, fiind influențat oarecum de formularul actelor turco-osmane. În legătură cu aceasta, trebuie observată, mai întîi, lipsa, de regulă, a antetului cu denumirea instituției emitente. În forma obișnuită îl găsim foarte rar, ca, de pildă, într-o corespondență din 23 octombrie 1847, unde apare, în stînga, sus: „Cîrmuirea cetăți(i) Silistra”⁷. Ceva mai frecvent se întîlnește titlul dregătorului din fruntea instituției respective: „Mudirul cetăți(i) Silistra”⁸ sau „Ciorbagiul cetăți(i) Silistra”⁹.

Diferă de asemenea formula de adresare, care corespunde foarte rar cu cea folosită în cancelariile din Țara Românească: „Ci(nstitei) Cîrmuiri a

¹ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 94—95.

² Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 51 și urm.

³ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p. 63—64.

⁴ Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 63.

⁵ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p. 105—106.

⁶ Ion Bitoleanu și Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în „Revista de istorie”, XXXIX (1976), nr. 6, p. 877.

⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, volum întocmit de..., București, 1975, p. 135. (Vezi și reproducerea la planșa nr. 6).

⁸ *Ibidem*, p. 128, 131, 134.

⁹ *Ibidem*, p. 138.

jud(ceului) Ialomița¹⁰. Adresarea privea, de regulă, potrivit obiceiului otoman, persoana vizată direct: „D. domn cîrmuitor al jud. Ialomiț(a)“¹¹ sau „Domnii sale căpitan Lăzărean(u), comandirul punctului Călărași“¹², „Pentru d.d. Alecu, directoru(l) carantini(i) Olteni(ța)“¹³ etc. Apar însă și formulări mai complicate: „Cu frățească și prietenească dragoste dum(nea)v(oastră) cinstiți judecători ai Călărașilor“¹⁴.

În ceea ce privește numele emitentului expeditor acesta poate fi redat lapidar, ca și în antet: „Mudirul cetăți(i) Silistra, Niuman Bei“¹⁵ sau, oarecum diferit „De la dumnealui aian Ameda ot Hîrsova“¹⁶, pentru a se ajunge la formule mai lungi: „Stăpînirea (sic) Silistriei în lipsa mării salii (pașa), al doilea eu Muselim Arif Aaa“¹⁷. Într-un document particular din 1835 este trecut la sfîrșit numele celui care l-a scris, deoarece emitentul era, foarte probabil, mîștîr de carte: „Eu popa Theodor din sat(ul) Vetrina“¹⁸.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, la documentele emise de cancelariile administrației otomane, apare, în antet, și numărul de înregistrare¹⁹, dovadă a introducerii sistemului arhivei de registratură²⁰, sistem care, pînă la 1877, nu s-a putut totuși generaliza. Spre sfîrșitul stăpînirii otomane, instituțiile românești din Dobrogea, cum au fost școala de la Silistra sau cea de la Tulcea, au folosit, la emiterea documentelor, formularul cancelariilor din România cu toate elementele lui, inclusiv numărul de înregistrare²¹.

În general, scrierea acestor documente este corectă, dovedind că diecii respectivi erau români sau buni cunoscători ai limbii române. La unele însă, scrisul este colțuros, greu lizibil, influențat, fără îndoială de alfabetul arab, așa cum se prezintă, de pildă, o scrisoare a aianului de la Hîrșova din ianuarie 1849. În același document²², ca și în altele²³, apar foarte multe cuvinte românești scrise greșit, fiind nevoie de anumite eforturi pentru a ghici forma corectă. Este sigur, în aceste cazuri, că diecii erau turci sau tătari.

Alteori, cuvintele turcești apar deformatе, fiind mai greu de redat în scrierea chirilică românească. Așa este, de exemplu, cuvîntul *ağa*, titlu inferior în ierarhia otomană, adăugat de regulă la nume, pe care îl întîlnim sub formele *A*²⁴ sau *Aaa*²⁵ ori contopit cu numele: *Ameda*²⁶, în loc de Ahmed Ağa. O situație similară găsim și în cazul unor toponime turcești: „cazaoa Costenge (tc. *Kös-tence*) și cazaoa Babali(i)“²⁷ sau „Anadol“²⁸ în loc de Anatolia. Interesant este și faptul că unele cuvinte românești apar cu sens diferit față de cel obișnuit, ca,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 131.

¹² *Ibidem*, p. 128. Adresa exterioară, în limba turcă, este identică. (*Ibidem*, p. 129).

¹³ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinilor, dosar 1287/1842, f. 9, 26.

¹⁴ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79.

¹⁵ *Ibidem*, p. 129, 131.

¹⁶ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinilor, dosar 1241/1849, f. 3.

¹⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79.

¹⁸ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinilor, dosar 2363/1834, f. 87.

¹⁹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 128, 131, 134, 138.

²⁰ Idem, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor“, an LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 1—2, p. 233.

²¹ Idem, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 273—274, 276, 283, 286.

²² Arh. St. București, fond Comitetul Carantinilor, dosar 1241/1849, f. 3.

²³ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79, 83.

²⁴ *Ibidem*, p. 140.

²⁵ *Ibidem*, p. 79.

²⁶ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinilor, dosar 1241/1849, f. 3.

²⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 83.

²⁸ *Ibidem*, p. 140.

de pildă, *moșnean*²⁹ și *moșier*³⁰, termeni care, pentru epoca stăpînirii otomane, în Dobrogea, aveau, amîndoi, înțelesul de „arendăș”.

Totodată apar expresii populare din vorbirea locală, care nu se pot întîlni în documentele oficiale de la stînga Dunării. Astfel, într-un raport al carantinei Gura Ialomiței din 9 noiembrie 1836, referitor la Ioniță Nădrag, un locuitor al satului Ulmii de lîngă Hirșova, cunoscut călcător al cordonului carantină, se spune că „secretarul orînduitului imbrohor” al locului „l-au certat cu oareșcare bătae” și apoi l-a arestat³¹. Expresia este luată, foarte probabil, din corespondența, care nu s-a păstrat, cu autoritatea otomană de la Hirșova. Ne-a parvenit însă, deși numai în copie, adresa din 28 ianuarie 1838 a aianului Hirșovei, în care se arată că acest Ioniță Nădrag fusese căutat în toate satele de pe marginea Dunării „și la toate tîrlile mocănești”, și nu fusese „găsit nicăierea”³².

La 27 ianuarie 1841, carantina Oltenița raporta despre cererea lui Jordache, ciorbagiul de la Turtucaia, care avea o soră, baba Maria Albuleasa, de 80 de ani, aflată la un ginere al ei din satul Chirnogii, și pe care voia „a o lua la casa sa unde să-și lepede rămășița vieții(i) sale, fiindcă ginere-său nefîncetat o gonește afară”³³. Limbajul este, în mod sigur, al cererii care, de asemenea, nu s-a păstrat, dacă nu cumva a fost doar verbală. Alt caz apare în adresa din 30 mai 1856 a cîrmuitorului orașului Turtucaia, referitoare la un locuitor de acolo, căruia autoritățile Țării Românești îi confiscaseră luntrea. În final se arată că „acel om, care i s-au luat luntrea, toată aceia a fost starea lui și: un suflet... fiindcă acea luntre-i erea hrana și plugu(l)”³⁴. În ianuarie 1849, aianul Hirșovei, predînd doi fugari carantinei Gura Ialomiței, scria următoarele: „Iată eu trimit pe așesti 2 oameni la dumneavoastră; să-mi trimiteți(i) pe un mocan ce au fugit de la gros eri dimineată, văzîndu-l oamenii trecînd” (Dunărea)³⁵. Pe la 1862, dascălul Apostol Teodorescu îi scria următoarele preotului Ilie din Alibeichioi (azi Izvoarele, județul Tulcea): „ecsariul³⁶... nici o para măcar nu mi-au strîns, zicînd că nici Sf. Tale nu-ți dă liafa, nici mie, că te vede pără (pre) Sfinția Ta că nu-i cauți după cum să cuvine în asemine scopos”³⁷.

Documentele emise, în limba română, în Dobrogea înainte de 1877 aparțin intru totul tezaurului culturii românești. Particularitățile lor, care nu afectează cu nimic această apartenență, sînt datorate condițiilor specifice ale Dobrogei, existenței unor instituții ale românilor din această provincie deosebite de cele de la stînga Dunării, toate fiind, în ultimă instanță, determinate de îndelungata stăpînire otomană.

²⁹ *Ibidem*, p. 138.

³⁰ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2363/1834, f. 87.

³¹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 77.

³² *Ibidem*, p. 83.

³³ *Ibidem*, p. 105.

³⁴ *Ibidem*, p. 217.

³⁵ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849, f. 3.

³⁶ Despre *exar* (*ecsariu*, *icsariu*), care era episcopul bisericii, dar care îndeplinea și alte funcții, vezi Tudor Mateescu, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Biserica ortodoxă română”, XCV (1977), nr. 9—12, p. 973.

³⁷ [N. Iorga], *O condică de pomeni dobrogeană în 1859*, în „Revista istorică”, XI, 1925, nr. 7—9, p. 214.